

ŽEMAITIJOS dvarų, jų parkų sėkmių ir nesėkmių istorijos

Audrius GERASIMAVIČIUS

Po Lietuvos atgimimo prasidėję Lietuvos dvarų sodybų renovacijos ir restauracijos darbai neaplenkė ir Žemaitijos. Atkuriami ne tik pastatai, bet ir juos supantys parkai, išlikę jų fragmentai. Sėkmę daug kuo lemia tai, kad didžioji dalis išlikusių buvusių dvarų sodybų kompleksų su juose esančiais parkais ar jų fragmentais, yra įtraukti į Lietuvos Nekilnojamų kultūros vertybių registrą, turi vietinės arba respublikinės reikšmės statusą, dažnai yra saugomi savivaldybių arba valstybės. Gaivinant, renovuojant tokius parkus buvo ir yra galimybė gauti valstybės biudžeto ir net Europos Sąjungos fondų lėšų. Tais atvejais, kai dvarų sodybos yra miestų ar kitų pagrindinių gyvenviečių teritorijose, jas atkurti, gražinti suinteresuota ir rajono valdžia, taip pat galinti tam surasti bent dalį renovavimo, sutvarkymo darbams reikalingų finansų.

Situacija Žemaitijos dvaruose gana greitai keičiasi, ypač jei to dvaro šeimininku tampa privatus, vadybinių gebėjimų, finansinių išteklių turintis arba gebantis jų gauti asmenys. Vienas iš tokių pavyzdžių – nuo XVII a. rašytiniuose šaltiniuose

Nuotraukoje – Palangos grafų Tiškevičių rūmai (dabartinis Palangos gintaro muziejus). Dailininkė Gražina Oškinytė

minima, 2009–2013 m. naujam gyvenimui prikelta Kelmės rajone esanti Pakėvio dvaro sodyba. Ji žmones traukia išskirtiniu savo kraštovaizdžiu, čia teikiamomis kokybiškomis maitinimo ir apgyvendinimo paslaugomis, organizuojamomis šventėmis, ekskursijomis, koncertais, teatrų festivaliais. Autentiškai restauruotame dvaro svirne yra sukurta puiki erdvė renginiams. Čia sodybos šeimininkai kviečia susipažinti su veikiančiomis ekspozicijomis, parodomis. Apsilankęs Pakėvio dvare gali pamatyti ir įspūdingo grožio vyno rūšį. Sodybos atkūrimo darbai tęsiasi ir šiandien, tad, tikėtina, kad greitai ji taps dar didesniu traukos centru.

Sėkmės istorijas dažniausiai pasakoja Žemaitijos mūriniai dvarai, XVIII–XIX a. ir XX a. pradžioje priklausę tokiems šio krašto didikams kaip grafai Tiškevičiai, Gruževskiai, Broel Pliateriai, baronai Rönės, kunigaikščiai Oginskiai ir Vasilčikovai. Sunku pasakyti, kuo šie dvarai būtų tapę sovie-

Švėkšnos Broel Pliaterių įkurto parko fragmentai, vila „Genowefa“. Danutės Mukienės nuotraukos

tmečiu, jei tuo laikotarpiu nebūtų atsidūrę švietimo ir kultūros įstaigų žinioje. Tokia priklausomybė ir tai, kad jie buvo mūriniai, padėjo išlikti gražiausioms šio krašto Palangos, Kretingos, Plungės, Kelmės, Švėkšnos (Šilutės raj.), Renavo (Mažeikių raj.), Jurbarko ir kai kurių kitų dvarų sodyboms. Bet ir čia dalis gražiausių, net dailininko Napoleono Ordos dėmesį XIX a. patraukusių ir jo kūriniuose įamžintų dvarų rūmų buvo „išnešiota plytomis“ XX a. pirmaisiais dešimtmečiais, kai čia po kilusių gaisrų, plėšikavimų, vykusių Pirmojo pasaulinio karo metais, buvę dvarų šeimininkai neberado reikalingų lėšų rūmams atstatyti ar nebesugrįžo į juos gyventi.

Tokiu pavyzdžiu gali būti Rietavo kunigaikščiams Oginskiams priklausiusi dvaro sodyba, kuri suklestėjo XIX a., kai čia šeimininkavo Irenėjus Oginskis ir jo sūnus Bogdanas. Iki XIX a. pab. natūraliame išretintame miške 1904–1905 m. suformuotas ir puikiai tvarkomas Rietavo parkas buvo didžiausias ne tik Žemaitijoje, bet ir visoje Lietuvoje. Oginskių laikais jis užėmė 60 ha plotą ir buvo apjuostas raudonų plytų tvora. Šis parkas garsėjo ir jame buvusiais atvežtiniais (introdukuotais) medžiais bei kitais želdiniais. Kunigaikštis I. Oginskis buvo susipažinęs su daugeliu Vakarų Euopos geriausių parkų, išmanė jų kūrimo principus, tačiau, jo supratimu, to neužteko, tad kuriant parką Rietave, jam talkino trys anuo metu žymūs kraštovaizdžio architektai – Kristupas Ferdinandas Gypeldas, iš Saksonijos atvykęs Fridrichas Brounas ir vengras Augustas Ulrichas. Anksčiau buvęs peizažinis parkas rekonstruojant tapo mišraus suplanavimo. Parko ribos neužsibaigė dvaro sodyba. Liepų alėja jungė dvaro rūmų prieigas su Rietavo centre stovintia šv. Mykolo arkangelo bažnyčia, kurios statybos didžiausi mecenatai taip pat buvo kunigaikščiai Oginskiai. Yra išlikusi ne tik ši alėja, vėlesnių šeiminkų įvairiais augalais praturtintas parkas, jį juosusi tvora, Raudonieji parko vartai, prie jo esantis sargo namelis, Baltieji parko vartai, šalia jų sodybos teritorijoje stovinti restauruota koplyčia-mauzoliejus, kurios viduje ir šalia jos buvo laidojami kunigaikščiai Oginskiai.

Rietavo parke buvo įrengta gana sudėtinga vandens telkinių sistema. Pro čia teka, kilpą suformuojanti Jūros upė, yra keletas nedidelių tvenkinių, senvagių apjuosta salelė.

Parko architektūrinė struktūra buvo stipriai

apgadinta, sovietmečiu čia pastačius keletą didelių silikatinių plytų namų. Tuo laikotarpiu dalis parko nebuvo ir tvarkoma. Situacija pasikeitė 1981 m. Paminklų konservavimo institutui parengus parko sutvarkymo projektą ir parką perdavus Rietavo Oginskių kultūros istorijos muziejaus žinion, kuriam nuo pat jo įkūrimo vadovauja muziejinkystei ir Rietavo Oginskių dvaro sodybos, ypač parko, gaivinimui pasišventęs Vytautas Rutkauskas. Jis ne žemaitis, bet seniai su šiuo kraštu suaugęs ir čia tapęs savu žmogumi.

Rietavo savivaldybė nedidelė, nėra ji ir pinigais aptekusi, tačiau dvaro sodybos reikalams dėmesio čia netrūksta. Metai iš metų gerėja prasme jos vaizdas keičiasi, jo erdvės vis kūrybingiau integruojamos į miesto socialinį ir kultūrinį gyvenimą.

2003 m. kovo 5 d. šis architektūrinę, istorinę, urbanistinę, kraštovaizdinę vertę turintis dvaro sodybos kompleksas įrašytas į Lietuvos nekilnojamojo kultūros vertybių registrą. Šio komplekso didžiausias ir viską apjungiantis objektas yra parkas. Jo teritorijoje, be jau paminėtų statinių, yra išlikusi dvaro oficina, muzikos mokykla, alaus darykla-skalbykla, koplyčia-mauzoliejus, arklidė, du namai, iš kurių vienas vadinamas kryžiauna, bei kapinės. Renovuojant, restauruojant išlikusius dvaro pastatus, jie yra pritaikomi švietimo ir kultūros įstaigų darbui. Neišlikusių dvaro rūmų (jie užbaiti nugriauti 1926 m.) vietoje iš tolo akį traukia jau šių dienų rietaviškių pastatyta balta kolonada, taip solidžiai įamžinant šią vietą ir atiduodant pagarbą Rietavo miestą kūrusiems kunigaikščiams Oginskiams. Šalia baltos lyg gulbė kolonados minint kompozitoriaus, valstybės veikėjo, diplomato, knygų autoriaus Mykolo Kleopo Oginskio (1765–1833), kuris išvykdamas gyventi į užsienį Rietavo dvarą valdyti perdavė savo sūnui Irenėjui, 250-ąsias metines, buvo pastatytas skulptoriaus Regimanto Midvikio sukurtas paminklas „Akmeninė gėlė“.

Iš dalies panašią istoriją pasakoja ir jau LDK laikais plačiai žinomo, iš pradžių valdovų žmonoms, nuo 1846 m. kunigaikščių Vasilčikovų giminei priklausiusio Jurbarko dvaro sodyba. Čia esančiame geometrinio plano parko centre dar XX a. pradžioje stovėję iki Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo Vasilčikovų giminės žinioje buvę neoklasicizmo stiliaus rūmai vokiečių kareivių buvo nugriauti 1914 metais. Dabar buvusių parko rūmų vietoje stovi pa-

(Nukelta į 46 p.)

Jurbarko dvaro sodyba: atnaujintos dvaro ofcinos ir jos teritorijoje stovintis skulptoriaus Vinco Grybo muziejus. Danutės Mukienės nuotraukos

minklas skulptoriui Vincui Grybui. Sodyboje dvaro šeimininkai buvo pasistatę iki mūsų dienų išlikusias dvi viena į kitą labai panašias, simetriškas vėlyvojo neoklasicizmo stiliaus mūrines ofcinas, vienoje iš kurių anksčiau gyveno dvaro tarnautojai, o kita buvo skirta patiems Vasilčikovams ir jų svečiams. Netoli jų ir parko vartų stovi 1865 m. pastatyta nedidelė, puošni neobizantinio stiliaus cerkvė. Lietuvai paskelbus nepriklausomybę, Jurbarko dvarvietė kartu su Vasilčikovams iki to laiko priklausiusiais dviem parkais, ten buvusiais statiniais ir vaismedžių sodu perėjo mieste veikusios „Saulės“ draugijos žinion. Sovietmečiu dvaro cerkvė buvo naudojama kaip šokių, parodų salė, kurį laiką čia net sandėliuodavo daržoves. 2002 m. po restauracijos cerkvė tapo atvira lankytojams, čia vyksta parodos. Yra renovuotos ir abi dvaro ofcinos. Pietinėje veikia Jurbarko turizmo ir verslo informacijos centras, o šiaurinėje šeimininkauja čia 1991 m. pradėjęs veikti Jurbarko krašto muziejus. Yra išlikę ir mūriniai buvę dvaro administraciniai bei keli pagalbiniai pastatai. Dalis

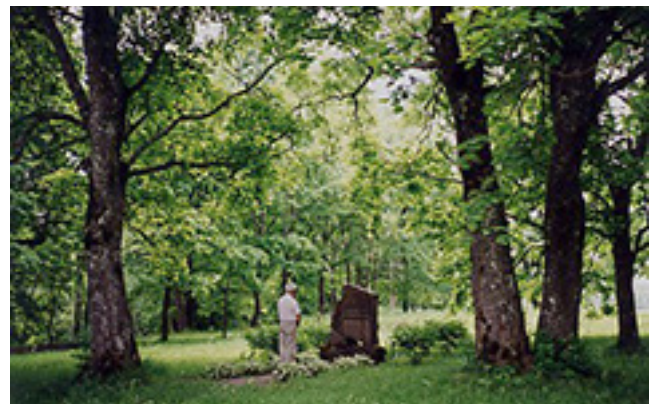

jų yra perduota skulptoriaus Vinco Grybo memorialinio muziejaus žinion. 2015 m. atstatytos centrinų Jurbarko dvaro rūmų kolonos.

Jurbarko dvaro sodyba, ją supantis palei Mituvos upę augantis mišrus parkas – mėgstama miestelėnų ir jų svečių poilsio ir pramogų vieta. Visa teritorija puikiai tvarkoma, yra įrengta daug pasivaikščiojimo takų.

Nesėkmių istorijos?

Daugiausiai jų gali išgirsti apsilankęs jau sunykusių ar baigiančių sunykti medinių dvarų sodybose. Nukirstas, netinkamai prižiūrimas medis greitai genda, ypač iš jų pastatyti namai, neturintys tikro šeimininko. Sovietmečiu didelę dalis buvusių šio krašto dvarų buvo tapę čia veikusių kolūkių, tarybinių ūkio administraciniais centrais. Čia įkurdindavo mechanines dirbtuves, ūkiniuose pastatuose augindavo gyvulius, sandėliuodavo žemės ūkio produkciją. Gyvenimui tinkamuose pastatuose būdavo apgyvendinamos šeimos. Jų būdavo daug, o kai jų tiek, tikro šeimininko nėra, nėra kam ir pastatus tinkamai prižiūrėti. Tada statinys ima akyse nykti, į žemę smęgti.

Iš kairės: išpuoselėtoje Plungės kunigaikščių Oginskių dvaro sodyboje unikalia architektūra dėmesį traukia naujam gyvenimui prikelta laikrodinė ir oranžerija (čia dabar veikia Plungės rajono savivaldybės viešoji biblioteka); Pasandravio dvaro sodybos, kurioje gimė poetas, kunigas Jonas Mačiulis-Maironis, parke. Danutės Mukienės nuotraukos

Sunykusio Šilo Pavėžulio dvaro grožį primena dailininko Antano Žmuidzinavičiaus sukurtas paveikslas, kuriame jamžinti mediniai dvaro rūmai (pastatas sudegė 1983 m. sausio 5 d. per gaisrą)

Paragių dvaro (Akmenės raj.), kuriame gyveno dailininkas Nikodemas Ivanauskas, jo dukros rašytojos Sofija ir Marija, pasirašinėjusios bendru Lazdynų Pelėdos slapyvardžiu, sodybos fragmentas. Danutės Mukienės nuotrauka

Lietuvai atkūrus Nepriklausomybę, dvarų sodybų išsaugojimas nebuvo prioritetas. Trūko tam ir supratimo, ir lėšų, tad naikinimo ir nykimo procesas ilgą laiką vyko ir toliau. 1990 m. rengiant Lietuvos dvarų sodybų išsaugojimo programą, nustatant jų apsaugines zonas, buvo inventorizuota apie 3,5 tūkstančiai dvarų sodybų, kurias tada dar buvo įmanoma išsaugoti. Tačiau per tuos pačius 1990-uosius metus apie tūkstanties jų neliko. Šiuo metu Lietuvoje turime vos 1000–1200 dvarų sodybų, kurios jau renovuotos, restauruotos arba kuriose yra likę tai, ką dar būtų prasmė ir galimybė atkurti. Didžioji dalis sunykusių dvarų sodybų buvo medinės.

Labiau pasisėkė toms, kuriose vėlgi, kaip ir mūrinių dvarų sodybos, buvo atiduotos švietimiečių, muziejinių žinion arba kurias ėmėsi globoti kul-

Išlikę unikalūs įvažiavimo į Kelmės dvaro sodybą vartai, kuriuose grafų Gruževskių laikais buvo biblioteka ir kalėjimas

tūros entuziastai. Tad šiandien turime ne tik atgimusią rašytojos Julijos Beniuševičiūtės Žymantienės-Žemaitės Bukantės dvarelį Plungės rajone, šalia Telšių esantį Džiuginėnų dvaro sodybą, kurioje kurį laiką ši rašytoja, o taip pat ir dailininkas Juzefas Perkovskis bei keletas kitų ano meto žymių žemaičių gyveno, turime ir rašytojų Sofijos ir Marijos Ivanauskaičių, pasirašinėjusių bendru Lazdynų Pelėdos slapyvardžiu, tėvui dailininkui Nikodemui Ivanauskui priklausiusią Paragių dvaro sodybą Akmenės rajone, kurioje veikia Lazdynų Pelėdos muziejus. Be gėdos jausmo žemaičiai gali savo svečius vesti ir į Telšių rajone esantį naujam gyvenimui atgimusį Biržuvėnų dvarą, kuriame dabar šeiminkauja Telšių turizmo ir informacijos centras, veikia jo globojamas muziejus. Plačiai garsėja Šiaulių rajone esantis Kurtuvėnų dvaras, kurio atstatytame unikalios architektūros svirne vyksta teatrų festivaliai. Naujai atgimęs yra ir medinis Kuršėnų dvaro centrinis rūmas, gražią kultūrinės veiklos pynę suka Kelmės rajono Užvenčio dvaro sodybos svirne veikiantis Užvenčio kraštotyros muziejus, Šilalės rajone – Dionizo Poškos baublių muziejus. Panašių pavyzdžių nėra daug, nors unikalios architektūros statinių Žemaitijos dvaruose buvo daug. Juos dažniausiai supdavo ir didesni ar mažesni parkai, sodai. Dabar čia dažnai – tik jų fragmentai.